

Glatz Ferenc: Europa Institut Budapest, 1990-2013

„Avagy a civil kultúrpolitika dicsérete.” Levél az Alapítóhoz.

Kedves Barátom, kedves Herbert!

Könyvet küldök Neked, az utóbbi évtizedek közös gondolkodásának és közös tetteinek egyik legújabb termékét. (Terv, tett, eredmény – a mi együttműködésünkben ez mindig együtt járt; képesnek lenni gondolkodni, vállalkozni, végrehajtani...)

A könyv – Hungarians and Serbs, 1918–2012. Coexistence, Revealing the Past, Reconciliation – két Európa intézeti projekt eredménye. Az egyik – emlékezhetsz a kuratórium ülésére, közösen terjesztettük elő Erhard Busekkel – a 2005-ben elhatározott Balkán-program. A másik szintén a Te nevedhez is kötődő, és épp most lezárt „Megbékélés a Duna-medencében” projekt. A most küldött könyvben alaptézisem: a nyugat-balkáni és a közép-kelet-európai térség népeinek ma több a közös érdeke, mint az érdekellentéte, ám az európai integráció kínálta előnyöket azért nem ismerik fel, mert a több száz éves meg-megújuló etnikai-vallási konfliktusok – ne szépítsük: etnikai népiirtások – emléke még fájón él bennük. Ahhoz, hogy mai érdekeinket felismerjük, programokat alkossunk a jövőre, először megbékélést kell teremteni a lelkekben. A megbékélés alapja pedig az őszinte múltfeltárás, a halottak eltemetése, a kölcsönös bocsánatkérés és az együttes főhajtás az áldozatok sírjai előtt... (A kötetet egyébként ez év június 25-én Belgrádban a magyar államelnök mutatta be a nemzetközi sajtónak, abból az alkalomból, hogy a magyar és szerb államelnök ünnepélyesen fejet hajtott a szerb–magyar világháborús áldozatok tömegsírhajói előtt. Ezzel a politikában is kezdetét vette egy jelképes „megbékélés”-sorozat a térség népei között.)

A könyv megjelenése mellett van még egy körülmény, amely a mai levél írására ösztönöz. Tegnap befejeztük kedves tanítványommal az Európa Intézet levelezés-anyagának rendezését. 24 év történelem az életemből, több mint egy folyóméter Veled és Erharddal váltott levelekből, feljegyzésekből. A szokásos évi személyes híradások Magyarországról 1990–2012 között, arról, mit csinálók – miniszterségről, akadémiai elnökségről, nemzetstratégiai terveimről, kormánybiztosságról, európai uniós vállalkozásaimról –, s főként az Európa-ügy állásáról és közös „gyermekünkről”, az Intézetről. Hogyan működik az Intézet részvételével a nemzetközi bizottság (1994–98), amely Brüsszel számára készíti a térség kandidált országainak – Lengyel-, Csehország, Szlovákia, balti államok, Szlovénia, Magyarország – Európa-felkészültségének állását (S hogy a brüsszeli elvárásoknak – a jelölt ország monitorozásában vegyen részt mind a kormány, mind az ellenzék, mind a civil-értelmiségi társadalom – egyedül Magyarország tudott eleget tenni. Az itthoni monitorozást Intézetünk szervezte. Te is hitetlenkedtél a kuratóriumi ülés jegyzőkönyve szerint: Kelet-Európában? Kormány és ellenzék egy asztalnál? Ekkor tetted felajánlásodat, alapítottál az Intézet keretében egy nemzetközi Corvinus-díjat (1997), amely a magyar és európai kulturális kapcsolatépítők 30 ezer svájci frankos díjazása volt. (Csak emlékeztetek, 1997–2007 között kik nyerték el: Szabó István, a Mephisto és a Redl ezredes c. filmek Oscar-díjas rendezője, Andrej Plešu, Románia kulturális, majd külügyminisztere, európai hírű író, filozófus, Intézetünk tudományos tanácsának alapító tagja, Lendvai Pál, az európai média legismertebb Délkelet-Európa-szakértője, Göncz Árpád író, műfordító, a Magyar Köztársaság első szabadon választott elnöke, Erhard Busek, osztrák alkancellár, Ausztria délkelet-európai elkötelezettségének első számú osztrák harcosa, a kuratórium alapító tagja, Csáky Pál, Szlovákia miniszterelnök-helyettese, akinek nevéhez fűződik Szlovákia uniós tagságának „kipolitizálása”.)

Aztán itt vannak javaslataid. (Kedves Herbert, nem tudom, rögzítetted-e: 1990–2005 között minden évben a kuratóriumi ülésen, minden díjátadáson, ünnepi nemzetközi ülészsakon – még a posztgraduális ösztöndíjasok nemzetközi jubileumi konferenciáján is

2000-ben – jelen voltál. És büszkén beszéltél az 1000. ösztöndíj kiadásáról. (Feleségednek, ha kell, utólag is bemutatathatom a dokumentumokat: nem „csavarogtál”.) És itt vannak az megvalósult ötleteid: kell jogharmonizáció, mindenekelőtt az üzleti élet számára, például a csődeljárás harmonizációja. Amíg nincs egyértelmű csődeljárásjog a nemzeti jogrendszerben, addig nem jönnek a befektetők – ezt gyakorlatból tudod. – Azután. Hogy meg voltál döbbenve – itt a hozzászólásodról a feljegyzés –, hogy Magyarországon az EU-tagságról szóló népszavazáson (2003) csak a lakosság 47%-a vett részt. Kell az Európa-ismeret, „törjünk be” az egyetemre; hirdessünk graduális szintű Európa-ismeretet! (Meg is tettük, s Te felajánlottad az egyetemen a helyiség- és irodabérlet kifizetését öt évre előre.) Eredmény: az Intézet – minden állami támogatás nélkül – 2007-ben megindította és akkreditáltatta az Európa-ismereteket a budapesti bölcsészkaron, s meghirdetjük e kurzust máig: tucatnyi külső előadót mozgósítva, előadói díját fizetve, munkáját szervezve...

De valójában az iratcsomag – a kuratórium, a tudományos tanács üléseiről, szervezésekről, hogyan igyekeztünk megtalálni a budapesti intézet helyét még az EU létrejötte előtt, 1989–1991-ben, a nemzetközi Európa-mezőnyben – és a levélváltás 1989-ben kezdődik. Ekkor, 1989. októberben volt a „kezdet”. Akkor Te német és osztrák üzletemberekkel együtt Magyarországra látogattál, felkerestétek a magyar kormány néhány miniszterét, többek között engem, aki akkor éppen kultuszminiszter voltam. (Mindez egy hónappal azután, hogy kormányunk megnyitotta a határt a német menekültek előtt, és ezzel – akkor még nem is tudatosult bennünk – a „vasfüggöny” felszakadt.) És amikor előadtam terveimet – közöttük azt, hogy Budapesten egy német munkanyelvű Európa-Institutot szeretnék alapítani, hogy a világ minden részéből áramoljanak ide posztgraduális ösztöndíjasok, s hogy az intézet majd konferenciák szervezésével, publikációk kiadásával ápolja az európai összetartozás tudatát a fiatal értelmiségiek körében –, akkor Te nagylelkűen felajánlottad, hogy saját vagyonodból és az általad vezetett Peter-Kaiser-Stiftungból leteszed az intézet alapításához szükséges összeget. Ez volt tehát a kezdet... (Az erről az eseményről szóló korabeli naplójegyzetemet mellékleten megküldöm neked.)

Kezdődött az intézetépítés – itt fekszenek az első ügyrendek. Te minden iránt érdeklődtél, mindenhez szívesen hozzászóltál. De, jellemzően minőségérzékedre, a tudományos ügyekbe soha nem szóltál bele, a programokra is csak javaslatokat tettél. (Emlékeztetőül: a Tudományos Tanácsnak olyan tagjai voltak, mint Kosáry Domokos akadémikus, akiből az intézet megalakulása után öt hónappal a Magyar Tudományos Akadémia elnöke lett; Mádl Ferenc akadémikus, egyetemi tanár, aki hamarosan előbb miniszter lett, később a Magyar Köztársaság elnöke; Jeszenszky Géza, aki az intézet alakulása után négy hónappal az első demokratikus kormány külügyminisztere lett, neves történész; K. O Freiherr von Aaretin, a mainzi Institut für Europäische Geschichte igazgatója, többek között nekem is „doktorvaterem”; Alois Riklin, a nagynevű svájci politológus professzor, akit Te ismerttélt meg velünk, alapítványod tudományos tanácsának tagja; François Fejtő, az európai szabadgondolkodás emblematikus alakja, az európai konzervatívok, liberálisok, szocialisták, hívők és ateisták párbeszédének nagy formátumú szervezője; Andrej Plešu, Románia művelődésügyi, később külügyminisztere, művészettörténész, a Tudományos Tanácsnak máig alapító tagja. És jómagam, aki elnöke, igazgatója lettem a testületnek, közben egyetemi tanár, majd később akadémiai elnök. Egész jó csapat... Mára már eltávoztak az előző generációból, és jöttek az akkor fiatalok – akik most már szintén nyugdíjasok –: Manherz Károly, a bölcsészkar dékánja, különböző kormányokban államtitkár, a magyarországi germanisztika kiemelkedő alakja; Horst Haselsteiner, a bécsi, majd grazi egyetem tanára, a délkelet-európai történelem máig legjobb ismerője; Dusan Kováč, a pozsonyi történelmi intézet igazgatója, később a szlovák akadémia elnökhelyettese; Arnold Suppan, a bécsi Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut ob-manja, később az Osztrák

Akadémia elnökhelyettese.) Kialakult a kuratóriumi ülések rendszere is, évente komoly beszámolók (Bericht) előterjesztésével, döntések anyagi, stratégiai ügyekben. 1991-ben a budapesti kuratóriumi ülés alkalmával például kérésedre megmutattuk az intézet kollégiumának szobáit. Feljegyzésemből: „Batliner elégedett a volt állampárt pártfőiskolájától átvett kollégium »fényes« berendezésével, egy észrevétele van: az ágyneműben még az »MSZMP Pártfőiskola« címe van bevarrva. (Én ígértem, ha kidobjuk, igényt tarthat egyre mint muzeális emlékre...)” A kuratóriumban Rajtad kívül, hogy a névsoroknál maradjak, az alapító Erhard Busek, a már említett Manherz Károly és a budapesti egyetem akkori rektora, diákkorunkból jó barátunk, Vékás Lajos akadémikus, aki sok éven át a Collégium Budapest elnök-igazgatója volt.

Tavaly, a legutóbbi ülésen, ahová nem jöhettél el, így szakaszoltuk az intézet történelmét.

Első szakasz: 1989–1995. A szervezeti rendszer kiépítése: hetente egyszer a diákok és professzorok közös Kafferunde-ja – egy-egy diák referátumával, vagy meghívott előadóval beszélgetés. Előtte a professzorok és asszisztensek (6 fő) közös ebédje, programmegbeszélés. – Rendszeresen nemzetközi konferenciák. (Az évi Berichte kinyomtatva tartalmazzák a konferenciák címeit, résztvevőit, már digitalizáltuk a nyomtatott füzeteket, olvashatók azok az intézet honlapján.) – Tematikai súlypontok: 1. *Európai integráció, az Európai Unió keleti kiterjesztésének lehetőségei*; 2. *Közép-kelet-európai régió és Magyarország Európa-képességének felmérése*. (A Bertelsmann megbízásából, Brüsszel részére az Intézet készítette a magyarországi sajtószemlét folyamatosan 1993–99 között) 3. *Kiemelten az európai és közép-európai etnikai konfliktusok okainak tárgyalása*. (Itt „Európa bajnokok”-nak is vagyunk tekinthetők: az igazgató vezényletével és bevezető tanulmányával adtuk ki a „Kisebbségi kérdés Közép-Európában. Egy magatartáskódex” című füzetünket, amelyik 1992-ben jelent meg 45 ezer példányban magyarul, angolul, németül, románul, szlovákul. Máiig használatos alapirodalom.) – Fő tevékenység: ösztöndíjasok fogadása (18 apartmannal rendelkezünk), nemzetközi konferenciák.

Második szakasz: 1995–2004. Tematikai preferenciák: 1. *Az EU-csatlakozás előkészítése, részvétel az EU tagjelölt államok monitorozásában, a magyar monitoring civil szervezeti összefogása*. 2. *A közép-kelet-európai térségben magyarság és szomszédai*. 3. *Magyarország és a térség lehetséges stratégiai programjai*. (Természetgazdálkodás, határokon átnyúló regionális programok, politikai rendszereink európai harmonizálásának kérdése.) – Ösztöndíjas program csökkentése (az egyre bővülő ösztöndíjkínálat miatt) és a stratégiai konferenciák erősítése. – 1995: Megindul az intézeti könyvsorozat: „Begegnungen” ami az 1990 után visszaesett magyarországi idegen nyelvű könyvkiadás legszínvonalasabb társadalomtudományos könyvsorozata. (Német és angol nyelven eddig 30 kötete jelent meg, anyaga teljes terjedelemben olvasható az interneten.)

Harmadik szakasz: 2005–2012. Szervezeti változások: 1. *Irány a graduális képzés, egyidejűleg az ösztöndíjas projekt minimalizálása* (2007, erről már írtam Neked). 2. *Irány a digitális közlési rendszer*, 2010-től a könyvsorozat helyett a honlap és a digitális szerkesztőség felállítása. 3. *Nagy konferenciák helyett brain stormingok, Európa Klub működtetése*, és az eredmények elektronikus közlése. – Tematikai preferenciák: 1. *Az EU belső építkezése*. 2. *Az EU délkelet-európai kiterjesztése: a Balkán- és Duna-projekt indítása* (a Balkán-honlap indítása, máig nagy látogatottsággal működik). 3. *„Megbékélés a Duna mentén” c. projekt indítása*.

Kedves Herbert!

Hát itt tartunk... Tudomásul vesszük: 1989–90-ben a térség a világ figyelmének középpontjában állott, a hidegháború felszámolása itt ment végbe 1989–92 között. Az Intézet

születése, 20 éves tevékenysége – a Te, a mi lelkesedésünk, napi munkánk – ezt a célrendszert szolgálta. Most, hál' Istennek, „mellékhadszíntere” vagyunk a történelemnek. De fel kell ezért hagynunk Európa- és társadalomépítési kedvünkkel? Ma már klímaváltozás, Európa gazdasági versenyképessége a planetáris térben, a migráció jelentik a „nagy kérdések”-et. Van még mondanivalónk, nekünk, „világháborús” európai generációknak a világ részére? Kérdések, amelyekről Veled a remélt közeli találkozás alkalmával kereshetjük majd az okos és reális választ.

Most ennyit az én szokásos helyzetbeszámolómban. Feleségedet sokszor üdvözlöm,
Téged öllelek
Feri